

Національна музична академія України ім. П.І. Чайковського

П'ятницька Ірина Станіславівна

УДК 781.7 (477)

Проблема “композитор-фольклор”
у творчій діяльності М.В.Лисенка:
етнокультурологічний аспект

17.00.01.- теорія та історія культури

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата мистецтвознавства

Київ - 1997

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Інституті українознавства Київського університету ім. Тараса Шевченка.

Науковий керівник: доктор філологічних наук, професор
Кононенко Петро Петрович
директор Інституту українознавства Київського університету ім. Тараса Шевченка

Науковий консультант: доктор мистецтвознавства, професор
Ляшенко Іван Федорович
проректор Національної музичної академії України ім. П.І.Чайковського, директор Центру музичної україністики

Офіційні опоненти: доктор мистецтвознавства, професор
Загайкевич Марія Петрівна
провідний науковий співробітник відділу музикознавства Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім.М.Т.Рильського, НАН України
кандидат мистецтвознавства
Козаренко Олександр Володимирович
доцент Вищого музичного Інституту ім. М.В.Лисенка (м.Львів),

Провідна установа: Харківський Інститут мистецтвознавства
ім. І.П.Котляревського.

Захист дисертації відбудеться "21" січня 1998р. о _____ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д26.005.01 по захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора наук з мистецтвознавства у Національній музичній академії України ім.П.І.Чайковського за адресою: 252001, Київ, вул. К.Маркса, 1-3/11, ауд.36.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національної музичної академії України ім. П.І.Чайковського.

Автореферат розісланий "19" грудня 1997р.

Вчений секретар спеціалізованої вченої ради,

Юдкін І.М.

доктор мистецтвознавства

ЛНБ України ім.В.Стефаника

00742687 (Y)

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ДОСЛІДЖЕННЯ

АКТУАЛЬНІСТЬ ПРОБЛЕМИ. Національна культура є віддзеркаленням ментальності етносу. Її особливістю є механізм "творення-збереження-трансляції", який здійснюється соціумом та регулює процес взаємодії традиційного з новаторським, що виявляє як життєво-необхідну для його існування автономність, специфічність, так і не менш органічну всезагальність в системі "митець-нація-людство".

В українській культурі сконцентрована глибинна суть етносу яка визначає його самотність та неповторність. Найсильніше вона виявляється в часи пасіонарного піднесення, сплеску усвідомлення власної історії-долі, гідності, етнокультурного кореня. Саме тоді виразніше проявляються тенденції самовизначення, самоідентифікації й самоствердження нації, а наріжним каменем постає естетичний чинник у відродженні й зміцненні культурної самотності.

У часи радикальних змін "світоглядних парадигм" з'являється можливість усвідомити себе не безрадною часткою стихійного перебігу подій, а індивідуумом-пасіонарієм, який здатен кардинально вплинути на процес культурного відродження, внести свіжий струмінь у справу. За таких умов силове поле пасіонарної активності неодмінно розірве ланцюг "кризової фази" й призведе до утворення нового й якісного.

У проекції цієї риси на творчість особистості, маємо органічний зв'язок індивідуального із загальнолюдським, зумовлений своєрідним їх діалогом: частково митець продовжує своє побутування у всевладній традиції загального світогляду, а частково намагається прокласти власне річище набутого. Яскравим прикладом такої особистості є пасіонарна активність М.В.Лисенка, лейттемою духовно-практичної діяльності якого стало визначальне "Камо піду..." - як емоційно-психологічний стан, що відіграв суттєву роль у культуротворчому процесі.

Серед ряду цінностей етнокультури є константи, що не підвладні

руйнації швидкоплинного часу. Однією з них є фольклорна традиція - як культуротворче джерело етногенезу. Бо ж у фольклорі закладено неповторне тлумачення буття, розуміння часу й простору, що позначилося на формуванні національного образу світу, на цілісній структурі ментальності, ширше - на типі етнокультури.

Фольклорна традиція як соціокультурне утворення пов'язує минуле з майбутнім через сьогодні. Але це не абстрактна присутність минулого в сучасному, а онтологічна єдність, завдяки якій і відбувається трансляція спадщини від покоління до покоління, здійснюється їх діалог. Одним із проявів цього діалогу є фундаментальна проблема, яка в українському музичному мистецтві отримала назву "композитор - фольклор", що визначає епістемічний зв'язок між двома системами музичного мислення: фольклорною і професійною. Її можна назвати традиційною і, водночас, актуальною, бо вона є наскрізною в українській культурі загалом.

Пріоритет у розв'язанні проблеми синтезу фольклорного з професійним на тлі українського музичного мистецтва вже понад століття належить постаті М.В.Лисенка - найяскравішого представника української музичної культури XIX- початку XXст.

Творчість М.В.Лисенка стала прикладом репрезентації потенційних можливостей традиційного фольклору, який за тисячу років нерегерованого вживання викристалізувався в окрему етносистему - музичний генокод українського етносу. Інтонаційно-стильовий синтез індивідуального з етнотрадиційним у творчості М.В.Лисенка був визначним новаторством, гени якого в глибинах світової традиції, в особливостях буття та народної соціально-історичної й естетичної свідомості.

Запропонована тема дисертації належить до малодосліджених в лисенкознавстві. Це зумовлено зміною ракурсу дослідження, що полягає у розв'язанні проблеми трансформації традиційного, етнонаціонального

в оригінальній творчості композитора з позицій етнокультурології, що відкриває нові можливості для більш глибокого її прочитання.

Евристична цінність полягає насамперед у тому, що акцентується увага на діалогічних механізмах культурного успадкування. Тому аналіз фольклорно-композиторського діалогу, на прикладі оригінальної творчості М.В.Лисенка, здійснено з урахуванням багатьох факторів, що визначають його механізм: історико-етнічних, філософсько-естетичних, індивідуально-творчих.

У зв'язку з цим, дане дослідження залучає ресурси як музикознавства, так і літературознавства, фольклористики на ґрунті історико-типологічної та етногенетичної спорідненості явищ.

Специфіка дослідження вимагає якомога повнішої подачі матеріалу, як з метою його історико-порівняльного, так і музикознавчого аналізу. В цьому зв'язку залучення нового фактажу видається важливим у розкритті теми дисертації.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ - розкрити процес етнічного самовизначення М.В.Лисенка - творця української композиторської школи епохи Романтизму, - що відбувся в результаті фольклорно-композиторського діалогу з відповідним синтезуванням двох систем музичного мислення, в історичній та соціокультурній площинах.

НАУКОВА НОВИЗНА полягає у розв'язанні проблеми синтезу фольклорної і професійної систем музичного мислення [на прикладі оригінальної творчості М.В.Лисенка] з позицій етнокультурології як наукового напрямку теорії та історії національної культури.

Такий ракурс дослідження обрано тому, що у фольклорі - компоненті культури етносу - інтегрується-закріплюється-акумулюється традиція, історична пам'ять, стереотипи національної культури, що й визначає семантичну наповненість не лише фольклору, а й професійного мистецтва в процесі їх взаємозв'язків. Власне тому, розгляд діало-

гічних механізмів має вирішуватися в ширших історико-культурних масштабах.

Визначена проблема буде розглянута з урахуванням матеріалів, що введені в науковий обіг уперше, серед яких музичний твір композитора "Коломийки" [див. III-2] /хор із супроводом оркестру/, листування М.В.Лисенка з В.С.Гнилосировим тощо /див. у переліку публікацій/.

ОБ'ЄКТОМ ДОСЛІДЖЕННЯ є процес фольклорно-композиторського діалогу в його історичному розвитку: від порушення етнографічної проблематики до втілення основного стилеутворюючого принципу - переінтонування фольклорного мелосу в оригінальній творчості М.В.Лисенка.

ПРЕДМЕТОМ ДОСЛІДЖЕННЯ є:

- музично-етнографічна діяльність композитора в контексті культури епохи;

- порівняльно-аналітичне розкриття проблеми національного стилеутворення в професійній музиці крізь призму Лисенкового доробку, що не отримав належного висвітлення або проаналізований лише частково. Зокрема, це нововіднайдений дисертантом хоровий твір композитора "Коломийки", в якому яскраво й повно втілений принцип переінтонування фольклорного мелосу, що виявив себе у формі своєрідного документалізму щодо народного тексту. А також музичний матеріал оперної спадщини композитора, на якому зроблено спробу аналізу форм й засобів переінтонування пісенного фольклору.

Вибір саме такого музичного матеріалу зумовлений яскравою національною самобутністю емоційно-звукової тканини творів, багатством їх інтонаційно-стильових структур.

ОСНОВНІ ЗАВДАННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ:

- розкриття всього спектру факторів, та соціокультурних детермінант які спричинилися до виникнення в XIX ст. процесу формування національної музичної мови;
- історико-естетичне та етнологічне висвітлення фольклорно-композиторських взаємозв'язків на тлі українського музичного мистецтва кінця XIX- початку XXст.;
- дослідження еволюції форм переінтонування фольклорного мелосу в професіональній творчості М.В. Лисенка /на прикладі оперної спадщини/.

МЕТОДОЛОГІЧНУ ОСНОВУ ДОСЛІДЖЕННЯ складають етнологічні, історико-літературні, фольклористичні, музикознавчі праці українських та зарубіжних учених, які на рівні культурології і зокрема різних етномистецтвознавчих поглядів торкаються питань діалектики традицій і новаторства, розкривають художньо-естетичні принципи переінтонування фольклорного мелосу в професіональній творчості композитора.

ОСНОВНИМ МЕТОДОМ у розв'язанні визначеної проблематики обрано комплексний, системний підхід, що поєднує в собі елементи порівняльного, історико-генетичного, фольклористичного і власне музикознавчого методів аналізу. У зв'язку з цим форми переінтонування фольклору в композиторській практиці М.В.Лисенка, розглянуті як світоглядна тенденція, себто така, на якій базується ставлення митця до дійсності; і як тенденція філософсько-естетична, спроектована на конкретні музикознавчі питання, що передбачає як залучення до ресурсів музикознавства суміжних з нею дисциплін, так і розв'язання цих питань з позицій філософії (Е.Гусерля, М.Хайдеггера, М.Бердяєва, С.Франка), культурної антропології (К.Леві-Стросса, Дж.Тернера), етнопсихології (Б.Поршнева, М.Шлемкевича), семіотики (Б.Асаф'єва,

М.Топорова, В.Іванова), мовознавства (М.Бахтіна, Дж.Грабовича, В.Біблера). Лише актуалізація методологічного та світоглядного потенціалу в змозі виявити генетичну [а також логічну] послідовність та динаміку творчого процесу в цілому, діалектику традицій і новаторства, деструктивного та конструктивного. Усвідомлення історичних форм, у яких здійснювався перманентний процес творчості дозволить кризь товщу емпіричного фактажу висвітлити світосприйняття митця. Власне, такий підхід дозволить адекватно реконструювати сенс буття творчої особистості М.В. Лисенка.

НА ЗАХИСТ ВІНОСЯТЬСЯ такі основні положення:

- 1) дослідження сутності соціокультурних детермінант, що зумовили буття творчої особистості М.В. Лисенка;
- 2) обґрунтування гіпотези: становлення Лисенка-композитора - складний шлях опанування ним синтезу двох систем музичного мислення: фольклорної і професіональної;
- 3) дослідження генези взаємозв'язків етномузичної інтонаційності із стильовими орієнтаціями композитора в основі якої - принцип переінтонування фольклору;
- 4) аналіз механізму переінтонування фольклорного першоджерела у творчості композитора, вектор якого мав напрямок від "динамізації" традиційних жанрів, до вільного оперування матеріалом;
- 5) обґрунтування тези: в процесі композиторської практики М.В.Лисенком була вироблена ціла система модифікацій пісенного фольклору, до якої увійшли також її стилеутворюючі елементи:
 - цитування фольклорного першоджерела;
 - окремі засоби фольклорної образності та виразності;
 - композиторський фольклоризм;
 - різновиди народнопісенних стилізацій тощо.

ТЕОРЕТИЧНЕ ТА ПРАКТИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ. Матеріали дисертації можуть бути використані для подальших досліджень проблематики фольклорно-композиторського діалогу оскільки здатні збагатити методологічний та світоглядний потенціал визначеної проблеми. Запропоновані окремі положення та узагальнення можуть бути використані у викладанні спецкурсів з фольклористики, музикознавства.

АПРОБАЦІЯ РОБОТИ. Основні положення дисертації відображені в публікаціях загальним обсягом 1,3 арк. Матеріали дисертації використані в університетському лекційному спецкурсі: "Українська народна музично-поетична творчість". Окремі новознайдені матеріали лягли в основу лекційного курсу екскурсій в Меморіальному музеї композитора: "М.В.Лисенко: життєвий і творчий шлях".

Дисертантом було зроблено доповіді на регіональних /1994/, всеукраїнських /1995, 1996/ наукових конференціях в м.Миколаєві, Києві. Основні результати дослідження обговорювалися на семінарах відділу фольклору Інституту українознавства.

СТРУКТУРА РОБОТИ. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, бібліографії та додатків.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДОСЛІДЖЕННЯ

У ВСТУПІ обґрунтовано вибір теми, проаналізовано ступінь її дослідженості, визначено: джерельну базу, об'єкт, предмет, мету, основні завдання, методологічну основу, методи, структуру дослідження, розкрито наукову новизну й практичне значення, сформульовано положення, які винесені на захист; вказано на апробацію теми роботи.

РОЗДІЛ I - Культурогенний фактор розв'язання проблеми синтезу фольклорної і професіональної систем музичного мислення, - в якому поступово розкривається процес розв'язання проблеми в її історичному розвитку.

I-1 *підрозділ* - Порухення проблеми співвідношення композиторської практики з народною творчістю, музикознавчою думкою XIX ст. - у якому йдеться про те, що вперше питання про співвідношення композиторської практики з народною творчістю було порушено в 60-х роках XIX ст. в праці О.Серова "Музыка южнорусских песен" /1861р./ . Дослідник гостро висловлювався проти "поверховості й дилетанства деяких музик", які "своєю ремісницькою рукою і незугарною роботою калічать народні мелодії та вбирають їх в чудернацьку одіжку"¹.

У праці П.Сокальського "Русская музыка, великорусская и малорусская в ее строении мелодическом и ритмическом" /X., 1888/ був виголошений принцип глибокого "переосмислення" фольклорного матеріалу, так званої "переробки" народної пісні, який у подальших працях музикознавців XX ст. став домінуючим у розробці проблеми "композитор - фольклор".

Звертання композиторів кінця XIX - початку XX ст. до фольклору та відбиття його характерних особливостей у власній творчості було досить різноманітним: від зовнішнього прояву національно - стилістичних ознак у мелосі до свого роду "симфонізації" /І.Ляшенко/ народної пісні. Якщо для композиторів до-лисенкового періоду народна пісня була "самодостатньою цінністю", то для М.В.Лисенка вона стала джерелом для створення нового твору, поштовхом для глибшого художнього узагальнення.

М.В.Лисенко першим серед українських композиторів виявив усі багатства інтонаційної специфіки фольклорного мелосу й втілював їх у влас-

¹ О.Серов "Музыка южнорусских песен". - Спб. 1861. -С. 22-23.

ній творчості. Художньо-мистецький досвід попередників МВ.Лисенка, незважаючи на його обмежену результативність, хоча чисто інтуїтивно, але вмщував у собі раціональні зерна подолання протиріч між "етностильовою первозданністю фольклорної стилістики та інтернаціонально-визнаними нормами європейського професіонального письма"². Творчий підхід МВ.Лисенка до народної пісні був діалектичним взаємопроникненням кількох систем, якими він користувався у повній відповідності зі специфікою матеріалу, ним опрацьованого. Митець прагнув довести необхідність інтонаційного синтезу "загальнолюдської школи музики з етнофольклорною зорієнтованістю індивідуального стилеутворення"³. Така позиція митця стала вирішальним фактором його композиторського мислення.

Наприкінці ХІХ - початку ХХ ст. композитори використовували найрізноманітніші форми та методи залучення народних елементів у професійну практику. Від безпосереднього цитування народної мелодії, створення оригінальних мелодичних образів у "фольклорному дусі" до проникнення в звукообразне мислення народу, в "інтонаційну стихію і стилістичні закономірності" народної музики з їх переосмисленням та модифікацією.

Необхідність такого підходу до народної мелодії доводив наприкінці ХІХ ст. П.Сокальський: "... всяке укладання народної пісні в наші ноти і такти є початок її зміни, початок процесу її переробки"⁴. У цьому висловлюванні не йдеться про інтенсивне переосмислення народної мелодії в умовах драматургії твору, але обґрунтовується принципова можливість подальшого переінтонування народного мелосу. Таким чином, вирішальний крок - відрив від природної, усної форми побутування на-

² Ляшенко І.Ф. Етнофольклорна зорієнтованість національного стилеутворення у вітчизняній музиці. / Мистецтво та етнос.-К.,1991. С.93-126.

³ Ляшенко І.Ф. Цит. праця. С.93-126.

⁴ Сокальський П. Цит. праця. - С.23.

родної пісні - був зроблений.

Синтез фольклорного та професіонального мислення призводив до того, що деякі прийоми композиторської техніки виникали як "відображення фольклорної лексики". Внаслідок цього зростала роль індивідуального начала в роботі з фольклором: композитор підкоряв фольклорні зразки власному творчому задуму, активно втручався в інтонаційну, ладову, ритмічну структуру першооснови, відокремлюючи ті якості, що були необхідні для втілення авторського задуму. При такому звертанні до фольклору митець був здатний запропонувати свою, індивідуальну точку зору на використання можливостей народної музики.

Порушення проблеми "перетворення" фольклору в професіональній музичній творчості було естетично доцільним, тому що розкривало діалектику об'єктивного й суб'єктивного, було необхідною передумовою інтонаційної близькості між композитором і народною творчістю, давало поштовх до відчуття національного характеру українського мелосу.

Таким чином, наприкінці XIX ст. прогресивною музикознавчою думкою доводилася необхідність поєднання індивідуального з інтонаційним, що, власне, підготувало ґрунт для розвитку українського національного музичного стилю.

I-2 *підрозділ* - Етнонаціональна зорієнтованість стилю в контексті проблеми "композитор - фольклор". Поєднання національного та інонаціонального на рівні методологічному, співвідносилось з усвідомленням взаємозв'язку між етнічним і загальнолюдським. Розширення проблематики відбувалося від етномистецтвознавчих розвідок М.Лисенка, П.Сокальського, які мали на меті з'ясування особливостей музичного фольклору до праць, у яких були спроби здійснити узагальнення на рівні генезису історичного розвитку народних пісень як у цілому, так і на рівнях жанру, стилю.

Важливим світоглядним фактором, який безпосередньо впливав

на формування методології українського музикознавства, був в українській гуманітарній думці XIX ст. погляд на національне як частину загальнолюдського. М.В.Лисенко був тим новатором, який здійснив "музичну націоналізацію України" /І.Стешенко/, став тлумачем національних почуттів і думок свого народу. Зростання й утвердження національної самосвідомості детермінувало потреби у "звуковій самореалізації нації", що й призвело до створення національної музичної школи, головною постаттю в якій став М.В.Лисенко.

М.Грінченко, оцінюючи роль композитора в аспекті національної визначеності, писав: "Інтелігенція висунула /М.В.Лисенка. -І.П./ на поверхню культурного життя не лише як художника, але й як носія української національної ідеї, що через елементи національних музичних скарбів мусив би актуально поставити справу будівництва української національної культури, можливість її самостійного розвитку"⁵.

Пошуки основ національного музичного стилю, діапазон яких резонував від поглядів на суть творчості митця до усвідомлення загальних художньо-естетичних й історико-етнічних питань, серед яких чи не основними були історія етносу, розуміння народного і як соціального, і як національного феноменів на рівні співвідношення суспільно-духовного й індивідуально-психологічного почалися вже наприкінці XIX ст.

У музично-естетичному аспекті розуміння "національного" відбувалася еволюція: від "міфологеми" як опори на фольклорне джерело до усвідомлення національної визначеності у власній творчості митця, що проявлялося в органічній єдності індивідуального з національним. Лише в такій системі ідей музичне мистецтво стає тим полем пасіонарності, на якому можлива реалізація духовного потенціалу нації.

⁵ М.М.Грінченко. Історія української музики.-К.:Спілка,1922

I-3 *підрозділ* - Етномузикологічний та естетичний аспекти вивчення фольклору - висвітлює історико-теоретичну проблематику, що постала на зламі століть, у галузі українського музикознавства, включаючи вивчення українського музичного стилю, ладової своєрідності, ритмічної будови народної пісні.

Етнологічне осмислення проблеми ритміки української народної пісні отримало своє розв'язання в працях П.Сокальського, М.Лисенка, а на початку ХХ ст. - в працях Ф.Колесси, К.Квітки.

Вперше спробу теоретичного обґрунтування ладової будови народної пісні зроблено в студіях М.В.Лисенка, завдяки чому було накреслено шлях подальшого розвитку в професійній музиці незліченних ладових багатств, що закладені в основі фольклорного мелосу. Вирішуючи цю проблему, митець диференціює декілька систем у визначенні ладової своєрідності української народної пісні / діатонізм, хроматику/.

Важливою проблемою естетики в музичному мистецтві кінця ХІХ ст. було співвідношення форми й змісту в художньому творі митця. Це питання було доцільним і вимагало органічності, цілісності ідейного та художнього, високого професіоналізму. Основним критерієм ідейно-художньої цінності музичного твору вважалося вміння композитора передати ідейний зміст у доступній національно-виразній формі.

Питання ідейно-художньої єдності твору безпосередньо пов'язувалося з проблемою змісту й форми, традицій та новаторства, критеріїв художнього та його меж. Глибокі зміни життя в суспільстві на зламі століть, його духовне оновлення впливали на глибоку переоцінку сталих моральних та естетичних уподобань, канонів. Пошук нового призвів до розуміння повернення до традицій народної творчості, її естетики, до самотнього народного джерела.

Отже, генезис проблеми традицій і новаторства безпосередньо по-

в'язаний зі становленням і розвитком українського професіонального музичного мистецтва, кожному з періодів якого властиві ознаки, що в сукупності своїй визначили перспективний шлях фольклорно-композиторського діалогу.

II РОЗДІЛ - Активне фольклорне середовище - стилеутворюючий фактор музичної мови М.В.Лисенка.

II-1 *підрозділ* - Етнофольклорні засади становлення М.В.Лисенка - композитора. В лисенкознавчій літературі нагромаджено велику кількість свідчень унікальності постаті композитора в українському культурному процесі на зламі століть. Тому в цьому підрозділі зроблено спробу вийти із зовнішньої прагматики накопиченого фактажу і в аспекті філософського узагальнення розкрити духовний зміст епохи, її історико-естетичний контекст, у якому відбувалися становлення й еволюція митця.

Становлення композитора відбувалося в епоху Романтизму: добу суцільного культурного розвитку, духовного відродження нації, загальною тенденцією якої було проникнення в живий світ фольклору, осягнення основних принципів його творення, завдяки чому стало можливим втілення ідеї національної своєрідності мистецтва.

Етнокультурний напрямок мистецьких пошуків М.В.Лисенка оформився в надрах народної психіки, національної духовності, у лоні найорганічніших форм її вираження - фольклорі. Це спричинилося до кристалізації наукової концепції композитора, що в подальшому вилилося в науково-дослідницькій та оригінальній творчості митця, ширше - заклало міцний фундамент для "дослідів на полі музичної етнографії"⁶, яку сам композитор вважав "прикметою зрілості суспільної свідомості, своєї національної гідності"⁷.

⁶К.В.Квітка. М.В.Лисенко як збирач народних пісень.-К.,1923.-С.9

⁷М.В.Лисенко. Лист композитора до Ф.Колесси від 24 грудня 1902р.

Фольклорне середовище було тим полем, у якому виховувався естетичний смак композитора, у якому відбувався процес кристалізації стильових процесів, що в поєднанні з творчими орієнтаціями спричинилося до визначення національного мислення М.В.Лисенка.

У підрозділі також обґрунтовується теза про наявність у творчості М.В.Лисенка певного фольклорного ідіолекту як праджерела власної музичної мови композитора.

Преференційована композиторським стильовим слухом мелогеографічна зона, як переконливо доводять дані картографування, відповідає центрально-українському мовному діалектові та локалізується у Середньонаддніпров'ї з прилеглими до нього на півночі східними районами Чернігівщини, а на півдні - північно-східним черкаським діалектом. Це мало вирішальне значення для кристалізації музичного стилю композитора, до того ж відповідало його індивідуальному художньому мисленню.

Для його виявлення було проаналізовано великий шар творчої спадщини митця, а саме, записи автентичного фольклору - справжньої хрестоматії народних пісенних діалектів що, певною мірою, дозволило з'ясувати характер інтонаційно-стильової спорідненості мови композитора з фольклором.

П-2 *підрозділ* - Національна інтонаційність - джерело музичної мови композитора. Інтонація звуковисловлювання природно впливає з концепції світосприйняття людини. Індивід прагнув виявити власні почуття, настрої, думки, оформивши їх інтонаційно. Тому інтонація - це конденсат психології особистості, ширше - складова життєвідчуття часу, епохи; національна інтонаційність - властивість музичного мислення етносу.

У творчості фундатора української національної музичної мови М.В.Лисенка відбувався процес "виявлення - усвідомлення - запрова-

дження" ладо-інтонаційних структур. Різні шари музично-інтонаційної пам'яті народу примхливо поєднувалися в його уяві, збагачувалися набутим досвідом нові музичні ідеї. Композитор у власній творчості спирався на певні інтонаційно-стильові закономірності, що постали в результаті творчого шліфування відповідно до ідейно-естетичних уподобань митця. Завдяки глибокому проникненню в інтонаційно-образну суть народних традицій, композитор спромігся створити власний оригінальний стиль, що став національним.

Ним була вироблена ціла система взаємовпливів етномузичної інтонаційності з композиторськими стильовими орієнтаціями. Феномен М.В.Лисенка полягає насамперед у тому, що національна інтонаційність стала джерелом музичного ідіолекту митця, який, у свою чергу, в яскравих національних образах розчинився в інтонаційному словнику епохи, набувши значення музично-художніх універсалій.

III РОЗДІЛ - Еволюція форм переінтонування пісенного фольклору в професіональній творчості М.В.Лисенка.

III-1 підрозділ - Інтонаційно-стильовий аспект композиторського фольклоризму М.В.Лисенка. Звернення до варіантності в інваріантах конкретних зразків фольклору - це постійно діюча тенденція в українському професіональному музичному мистецтві, що на різних щаблях свого розвитку має різні прояви залежно від загально-естетичних, культурних потреб часу. У проєкції на творчість М.В.Лисенка фольклорно-композиторський діалог розглянуто на рівні етностильового аналізу, з урахуванням інтонаційного зіставлення найбільш характерних для композитора "інтонаційно-стильових констант", що дозволить досягнути процес інтонаційних зв'язків більш глибоко, в цілісності його творчого методу.

Процес виявлення-розвитку-впровадження інтонаційних побудов стимулював творчі потенції композитора, що сприяло динаміці інтона-

ційної мови композитора й проявлялося як у формі розосередженості інтонаційної енергії, так і її сконцентрованості.

Композитор свідомо шукав шляхів утілення народних принципів ладо-інтонаційного мислення. Різномічне розкриття багатств пісенного фольклору вело до появи інтонаційних імпульсів, що давали поштовх до створення оригінальних яскравих інтонаційних конструкцій, генетично споріднених зі своїм фольклорним прототипом.

Композитор мислив динамічними стереотипами "синкретичної природи", інтонаціями-формулами, ритмо-структурами, ладо-тембральними барвами. Окремі інтонеми як стильовий концентрат набули в музичній мові композитора домінуючого значення. Проникнення в інтонаційно-образну суть народних традицій, виховання композиторського слуху на живому інтонаційному словникові епохи призвело до глибокого інтонаційного узагальнення національно-стильових традицій.

У цьому процесі закладені найсуттєвіші ознаки стилеутворення, коли елементи "старого стилю" - інтонеми-формули, в якості збагачених інваріантів входять у "новий стиль", об'єднуючись з ним, набувають нових інтонаційних якостей /несуть образно-семантичне навантаження/, в результаті чого виникає якісно нова індивідуально-характерна цілісність.

III-2. До проблеми модифікацій пісенного фольклору в оригінальній творчості композитора.

В оригінальній творчості М.В.Лисенка наявними були найрізноманітніші засоби переінтонування фольклорного мелосу, серед яких:

- *переосмислення цілісної структури цитованого матеріалу;*
- *видозміна композиційної ролі першоджерела в межах всієї форми або її частини, з подальшою модифікацією ладових і фактурних особливостей;*

- *глибоке інтонаційне узагальнення на рівні фольклорного жанру, що в процесі "індивідуальної фільтрації" /термін В.Задерацького/ стало надбанням системи музичного мислення композитора;*
- *вільне оперування фольклорним матеріалом;*
- *"мелодичний документалізм" щодо народного тексту / в роботі розкритий на музичному матеріалі "Коломийок" / тощо.*

Діапазон переінтонування фольклорного мелосу резонував від прямого цитування фольклорної теми до вільної інтерпретації народних інтонацій у власній музичній мові митця, від введення міні-інтонаційних вкраплень до принципу "симфонізації" оперного письма, що призвело до збагачення музичної лексики, структурної логіки твору, жанрово-стильової основи.

Змінювалося на лише співвідношення фольклорного й професійного матеріалу, іншим ставав якісний рівень його освоєння на ґрунті майстерного переосмислення його виразових засобів.

Аналіз одержаних у ході дослідження результатів дає підстави зробити такі висновки:

1. На початку XIX ст. професійної музичної культури в Україні як класично завершеного національного феномену, ще не існувало. Поодинокі твори українських композиторів містили риси найрізноманітніших впливів, тому у зверненні до фольклору вбачали майбутнє національного музичного мистецтва.

2. Феномен М.В.Лисенка полягає насамперед у тому, що завдяки фольклорно-композиторському діалогу була створена національна музична мова. У творчості композитора відбув ся процес "виявлення-розвитку-впровадження" в оригінальні твори закладених у фольклорній матерії інтонаційно-образних структур. Вирішальним у цьому процесі було світовідчуття й світорозуміння митця, що живилося соками правічної естетики народу.

3. Процес становлення Лисенка-композитора - складний шлях опанування синтезу двох систем музичного мислення: народної і професійної. Переосмислення фольклорної першооснови розглядалося митцем в аспекті переінтонування народного мелосу, що й складає суть творчого підходу митця.

4. Композитор був новатором в розумінні виокремлення й втілення найрізноманітніших форм й засобів переінтонування пісенного фольклору, аналіз яких представлений у III розділі дисертаційного дослідження.

5. М. В. Лисенком була вироблена ціла система взаємовпливів етномузичної інтонаційності зі стилевими орієнтаціями. В результаті аналізу в дослідженні запропонована класифікаційна схема системних модифікацій фольклору у творчості М. В. Лисенка.

6. У творчості композитора асимільована велика частина стильової багатоманітності національного пісенного фольклору. З численних його зразків композитор звертався до певного, вузького за обсягом активного фольклорного середовища, що найбільш відповідало стилеві й художньому мисленню митця. Аналіз автентичного фольклору в записах М. В. Лисенка, з метою виокремлення найбільш уживаних музичних діалектів, призвів до визначення діалектного фольклорного середовища, репрезентованого у творчості композитора. Як результат проведеного аналізу запропонована карта музичного ідіолекту композитора.

Основні положення дисертації відображені в таких публікаціях:

1. Роль М. О. Максимовича і М. В. Лисенка в історії музичної етнографії. // Матеріали IV науково-практичної конференції, присвяченої М. О. Максимовичу / грудень 1994р. - К.: вид Київ. ун-ту, 1997. - С. 59-61.

2. До розв'язання проблеми національної своєрідності мистецтва. / Матеріали VI наукової конференції молодих учених: "Історія науки, освіти і культури в Україні: традиції і сучасність." - К., 1995. - С. 66-67.

3. Творчість М.В.Лисенка в площині проблеми "композитор-фольклор" /Матеріали VII наукової конференції молодих учених - К.,1996.

4. Невідомий твір М.В.Лисенка на слова Одарки Романової // Музика - К., 1996.-№3. - С. 19-20.

5. З епістолярної спадщини М.В.Лисенка. //Музика - К.,1996.-№6.С.22

6. На шляху до свого відродження / До історії "Коломийок" М.В.Лисенка /: Деп. в ГНТБ Укр. - 24.09.96.,№1838 -Ук96.; Музика - К.,1997.-1.

7. "Енеїда" М.В.Лисенка: до історії написання.:Деп..в ГНТБ Укр. 24.09.96., №1837 - Ук96.; "Українська мова та література"- К., 1996. - 13 грудня - С.6.

Анотація

П'ятницька Ірина Станиславівна

Проблема "композитор-фольклор" у творчій діяльності М.В.Лисенка: етнокультурологічний аспект.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата мистецтво - знавства за спеціальністю 17.00.01 - теорія та історія культури. Національна музична академія України ім. П.І.Чайковського. 1997 р.

На захист представлена дисертація в якій розкрито процес фольклорно-композиторського діалогу в його історичному розвитку: від порушення етнографічної проблематики до втілення основного стилеутворюючого принципу - переінтонування фольклорного мелосу в творчості кля сика української музики ХІХ - початку ХХ ст. - Миколи Віталійовича Лисенка.

Аннотация

Пятницкая Ирина Станиславовна

Проблема “композитор-фольклор” в творческой деятельности

Н.В.Лысенко: этнокультурологический аспект.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата искусствоведения по специальности 17.00.01 - теория и история культуры. Национальная музыкальная академия Украины им. П.И.Чайковского, 1997 г.

Защищается научная работа в которой раскрывается процесс фольклорно-композиторского диалога в его историческом развитии: от постановки проблемы музыкальной этнографии до реализации основного стиливого принципа переинтонирования фольклорного мелоса в творчестве классика украинской музыки XIX - начала XX ст. - Николая Виталиевича Лысенко.

Summary

Iryna Pjatnitska

Creative work of Mycola Lysenko: ethnic and culturology aspects of the problem “composer and folklore”

It's a Doctoral thesis on art history on specialty 17.00.01 “cultural theory and history”, National Music Academy of Ukraine, 1997.

That's defending one's thesis, what revealed the dialog “composer and folklore” in that historical development: from the beginning of musical ethnography to realization of main stylistic principle transformation the intonation of folklore melody in creative works classic of Ukrainian music in XIX-XX century - Mycola Lysenko.

Ключові слова: фольклорно-композиторський діалог, інтонаційно-стильовий синтез, ідіолект музичної мови композитора, національна інтонаційність.

Підписано до друку 05.11.97р. Формат 60х90/16.
Ум. друк. арк.1.0, Обл.-вид. арк. 0,8.
Наклад 100. Зам. 287.

Відділ оперативної поліграфії
Центру Міжнародної освіти
227-12-75, 227-37-86

431086

AB 39.156

AB 39.156